

УДК 261.8(477)

Л.В.ГОЛОВКО

Запорізький національний технічний університет, Запоріжжя

РЕЛІГІЙНА МОРАЛЬ І БІЗНЕС

В час панування ринкових відносин у більшості країн світу ставлення християнських церков та їх проповідників до бізнесу докорінно змінилося. У всьому світі християни втягнуті в бізнес і проявляють у цьому чималу активність. Етика покірливості і страждання поступається етиці активної дії, творчості. С цієї точки зору в статті розглядаються питання, які стосуються виправдовування і заохочення людини до активності, яка обумовлена високими релігійно–етичними мотивами; аналізується роль релігії як чинника, здатного забезпечувати етичний вимір науково – технічного, соціального прогресу, виконувати духовно–моральну функцію; розглядається особливості моральних концепцій різних релігій відносно підприємництва, бізнесу.

Ключові слова: бізнес, бог, буддизм, етика, мораль, католицизм, православ'я, протестантизм, релігія

Вступ

Помітне в наш час зростання інтересу до релігії, потягу до нею спростувало уяву про закономірне відмирання цієї форми світогляду. Однією з причин такого висновку є те, що релігія має знаний морально – етичний зміст і може виконувати моральну функцію в житті людини і суспільства. Розуміння цього стало симптомом і наслідком розчарування у спробах створити атеїсти стичного суспільства і утвердити «безбожну» мораль. Події ХХ століття науково виявили негативні, навіть небезпечні наслідки релятивізації моралі, підпорядкування її політичному міркуванню, витлумаченням з позиції вузько національних або класових інтересів. Такі «аномалії» століття, як становлення тоталітарних, репресивних режимів, масове насильство, загибель багатьох мільйонів людей – все це стимулювало повернення до непорушних загальнолюдських цінностей, які традиційно пов'язувалися з релігією. Та справа не тільки в аномаліях і катастрофах нашого віку, а й в особливостях сучасної цивілізації технократичних тенденціях, поширенні засобів маніпулювання поведінкою і свідомістю людей, негативних наслідках науково – технічної революції, небезпечних факторах, які загрожують людству. Такі явища спонукали до пошуку шляхів порятунку людини, забезпечення її буття як унікальної, самоцінної, вільної істоти, яка не тільки виконує певні функції, але й є носієм духовного начала. З цієї точки зору, виправдується і заохочується активність людини, оскільки вона спрямовується релігійно – етичними ідеалами і мотивами. Етика покірності поступається етиці активності. Цим і обумовлена актуальність теми даної статті.

Об'єкт дослідження – така сфера духовного життя, одна із форм суспільної свідомості як релігія.

Предметом дослідження є особливості релігії як морального чинника в сфері бізнесу і підприємництва.

Мета статті полягає в аналізі релігії, як чинника здатного забезпечувати «людській» вимір науково – технічного, соціального прогресу, виконувати незамінну духовно – моральну функцію, зберігати непорушні, безумовні, «вічні» загальнолюдські цінності, зокрема в бізнесі та підприємстві.

Релігійна мораль і бізнес

Часто виникає таке питання: чи є бізнес моральним? Як сприймає підприємство релігія, та чи інша Церква? Відомо, що християнство в усі часи негативно відносилось до бізнесу. Ісус Христос виганяв торговців з храму, а у Євангелії від Матвія (6:24) записано: «Не можете Богу служити і мамоні» (багатству). Апостол Павло вважав, що корінням будь – якого зла є срібллюбство, віддавшись якому дехто ухилився від віри (1 Тим 6: 8). Св.

Ієронім говорив: "Купець навряд чи може догодити Богу". Святий Августин у п'ятому віці н.е. писав: "Торгова справа сама по собі є зло". Проте у наш час, час панування ринкових відносин, у більшості країн світу ставлення християнських церков та їх проповідників до бізнесу докорінно змінилося. У всьому світі християни втягнуті в бізнес і проявляють у ньому чималу активність. Якщо одні вбачають у бізнесі тільки засіб, що дає можливість забезпечити особисте Існування, то інші розглядають його як складову частину Божого промислу, спрямованого на задоволення людських потреб. Наведені вище біблійні висловлювання зараз або замовчуються, або ж витлумачуються зовсім по-іншому. Отже, бізнес (з християнської точки зору), це така діяльність, завдяки якій реалізуються особисті творчі можливості. Бізнес дає можливість планувати, організовувати, керувати, розвивати здібності в цілому ряді сфер життєдіяльності, кожна з яких є відображенням божественних якостей. Науковий стиль, раціональність стали домінувати в Європі ще в середньовіччі. Розвиток добре організованої справи потребував звільнення від надмірного релігійного регулювання і тиску феодалної держави, частиною якої була традиційна Церква. Великі матеріальні та фінансові цінності відволікалися від суспільного виробництва. Християнські монастирі призупиняли продуктивні функції людини (участь у виробництві матеріальних цінностей, продовження роду). Католицька церква у ті часи не бажала якихось змін. І вихід був найдений: ідеологією буржуазної революції в Європі став протестантизм. Бізнес звільнився від прямого тиску Церкви, хоч і керувався християнською мораллю.

З часом більшість норм регулювання торгівлі, виробництва, надання послуг перейшли з релігійного до цивільного законодавства. Лише в окремих ортодоксальних ісламських країнах продовжує використовуватися шаріат і то лише у відносинах з одновірцями. У наш час єдине поле впливу релігії на бізнес, на економіку - мораль. Проте її місце і значення в останні століття суттєво змінилися. Важливість етики в бізнесі виходить з самих принципів побудови бізнесу. Ділова "активізуюча" ідея бізнесу, сам процес організації справи з метою отримання прибутку має величезну емоційну, збуджуючу силу. Заради реалізації своєї мети люди, які ведуть свою справу, іноді порушують загально визнані моральні норми. В тому випадку, коли релігійна мораль перешкоджає бізнесу, перед ним постає моральний вибір. І тоді найчастіше релігія і бізнес поділяються на сфери, де діє різна мораль. Протягом тисячоліть, аж до ХХ століття включно, мораль була продуктом релігійного виховання і віри в Бога. Всемогутній Бог усе бачив і кожному віддавав за заслугами. Це стосувалося і працьовитості, і слухняності, і акуратності та бережливості у поводженні з чужими речами, чесності й порядності у будь-якій діяльності. Завдяки цьому різні суспільні інституції діяли плідно і без якихось значних конфліктів. Власники і керівники організацій також діяли у певних релігійних межах. І ось надзвичайно бруталне порушення норм моралі з боку церковних ієрархів католицизму, феодалів і частини чиновників допомогло з'єднати великі маси населення на боротьбу під гаслами протестантизму, а відтак - за нові соціальні порядки. Історія розвитку бізнесу довела якраз значний вплив релігії на становлення буржуазного ладу і успішність дій підприємців, які користувались протестантською мораллю. Трудова етика протестантизму вимагала прилучення до праці всіх верств населення. Вже при правлінні Карла I в Швеції проводилася систематична робота з надання допомоги бідним і роботи - безробітним. Гаслом пуритан було: "Подання - не милосердя". Бажання бути бідним вважалось рівнозначним бажанню бути хворим і заслуговувало осуду, бо завдавало шкоди славі Божій. Виходячи з цього, в протестантських країнах активно протидіють старцюванню. На противагу цьому підходу, жебрацтво підтримувалось православною церквою. А в ісламі навіть один з п'яти стовпів віри - "зак'ят" - постає як релігійний "податок" на багатих з метою подання милостині бідним. Такі підходи відповідають авторитарній психології, яка домінує в традиційних Церквах. Завдяки таким недоладним традиціям і певній культурі, що формується, в суспільстві виправдується бідність і старцювання. Слідом за протестантизмом і Ватикан почав звертати увагу на економічну сферу суспільства не тільки як на джерело доходів, а також і як на сферу діяльності вже не рабів, а вільних працівників - реальних і потенційних віруючих. Вже сто років католицька Церква, починаючи від папи Льва XIII

(енцикліка "Retum Novarum"), розвиває свою соціальну науку про працю і місце людини у ній, що, безумовно, відповідає потребам часу. Багато у чому цей поворот у політиці Затикану був відповіддю на соціалістичний і комуністичний рух. Католицька Церква намагається брати на себе роль арбітра у конфліктах між працедавцями і робітниками. Вона активно підтримує поміркований робітничий рух та створює католицькі профспілки і клерикальні партії. Таким чином, з державної церкви, церкви правлячої еліти періоду середньовіччя, коли Ватикан активно захищав феодальний устрій і існуючі режими, католицька Церква поступово перетворюється в організацію соціального захисту.

Щодо позиції православних, то, на жаль, жодна з трьох українських православних церков не має чіткої концепції щодо бізнесу і не має сучасної соціальної програми про захист працівників чи трудової моралі. Не займаються вони і впровадженням сучасних технологій управління, які успішно апробовані у бізнесі. Про це говорить, наприклад, цілковита відсутність таких навчальних програм у духовних семінаріях і духовних академіях. Використання сучасних ринкових технологій Церквами залежить від керівництва і опосередковується тією чи іншою національною культурою, сформованою релігійною духовністю. В Україні більшість людей орієнтуються на традиціоналізм. Навпаки, у США, Західній Європі і Японії всі державні і недержавні інститути, церкви добре ознайомлені з менеджментом. Більше того, саме завдяки своїм знанням у сфері бізнесу і вмінню керуватися цими знаннями вони здебільшого зобов'язані своєму зростанню і впливу. Дедалі більше людей прагнуть опанувати престижні бізнесові знання і досвід. Відомо, що християнство не передбачає колективної відповідальності перед Богом, а традиційно пов'язує її з індивідуальним буттям кожного в світі. Проте нинішні теоретики християнського бізнесу вишукують підґрунтя для виправдання організованих колективних дій. Голландський Соціальний союз християн-підприємців і службовців (ОМУ) запропонував вважати підприємство частиною Творіння, яке "у потенції повинне створювати умови для розвитку Творіння, турбуючись і поліпшуючи громадське виробництво за допомогою підприємництва". Деякі сучасні технології управління групами людей в неохристиянстві також виходять за межі християнського індивідуалізму. Це з тривогою сприймають навіть протестантські церкви. Керівники нових течій розмовляють на зрозумілій людям мові і говорять те, що від них бажають почути. На перше місце виходить задоволення потреб людей, відповідність проповідей їх нагальним інтересам, а потім вже християнським істинам. Завдяки такому "маркетинговому підходу" нові, швидко зростаючі релігійні течії, які проповідують "теологію успіху", затьмарюють собою традиційні протестантські церкви. Згідно з "теологією успіху" віруючим гарантується "негайна винагорода за матеріальні пожертви церкви. Молитва до Бога постає майже діловою угодою".

Скінчилася ера необмеженого індивідуалізму у підприємстві й зараз у цивілізованому світі більш ефективно діють фірми, які вміло використовують також колективні групові дії. Після закінчення ери "вільного" ринку, все частіше відходять на другий план монетаризм і раціональна етика. Витончені технології східних релігій і етика буддизму краще використовують ірраціональні фактори підприємництва: мотивацію робітників та їх релаксацію, специфіку і особливості діяльності мікрогруп. Буддизм, так само як і національні релігії Сходу - конфуціанство, сінтоїзм тощо, споконвічно вважали працю найвищою чеснотою. Тому й зараз, з точки зору "культу його величності праці", японський, китайський або корейський робітник сприймає як належне сувору дисципліну, жорсткий порядок у цехах, конторах чи за прилавком. На ґрунті сімейної, кланової етики у країнах Сходу виникла і постійно підтримується психологія групізму, групова лояльність. Незважаючи на індустріалізацію й урбанізацію вона й зараз попереду серед поведінкових установок у Східних країнах. Менеджмент на іудео-християнському Заході лише нещодавно відкрив для себе позитивні особливості діяльності мікрогруп і певні переваги колективної праці. У цих країнах, де індивідуалізм вважався синонімом свободи, демократії і прогресу, зараз активно працюють над прищепленням психології групової праці. До речі, подібні технології контролю за поведінкою у невеликих колективах розвивають і неорелігії,

насамперед орієнталістичні й неопротестантські. Відома висока інноваційна спроможність японців, а відтак і корейців, китайців тощо. Вона є наслідком вихованої з дитинства спрямованості на практичне використання наявних і запозичених Ідей. Дослідники відзначають, що дотримання буддиської філософської доктрини стимулює дії, а не розмови, Якщо в Біблії сказано: "Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог був Слово" (їв 1:1), то у буддистських сутрах слово містить у собі лише спонукальний стрижень, стимулюючий активність. Японці з дитинства насичуються модусом поведінки, сконцентрованим у заклик: "Менше говори, більше роби!" Активно допомагає сучасному менеджменту дзен-буддизм, а також різні напрями йоги, трансцендентна медитація тощо. Дослідження психологів і фізіологів довели, що душевне заспокоєння і внутрішнє просвітлення стимулюють творчу активність людини. Відомо, що "дзен" як метод активізації резервів людської психіки застосовується на багатьох японських фірмах. Часто серед консультантів і організаторів "дзен"-тренувань зустрічаються буддистські монахи. Головна відмінність західного християнства від буддизму з точки зору впливу на "людські ресурси" бізнесу полягає в тому, що перша займається соціальним захистом, а останній допомагає працівникам відновлювати сили. Східне ортодоксальне християнство ще й досі не знайшло свого місця у цій сфері. Іудео-християнська активність у певний період становлення організованого підприємництва була своєрідним дороговказом. Але в останні сто років функції методологів організаційно-управлінського процесу перебрали на себе поза релігійні вчені та менеджери, їх раціоналізовані і прагматичні підходи до керування людьми рішуче вийшли за межі Біблії і Корану. Це спричинило так звану революцію менеджерів. Бог відсутній зараз на сторінках підручників з менеджменту. Проте там постійно наголошується, що для успішної організації дій багатонаціональних колективів необхідно чітко враховувати особливості релігійно-моральних орієнтацій працівників.

Християнство вже підштовхує до активності, до здобуття результату силою, якщо це потрібно. Біблія наголошує: "Від днів же Івана Хрестителя й досі Царство небесне здобувається силою, і ті, хто використовує зусилля здобувають його" (Мт 11, 12). Така ментальність формувала активну торгівельно-збутову діяльність, наполегливий бізнес. У буддиській традиції переважає квієтизм - прагнення до абсолютного спокою, що виражається поняттям "нірвани". Буддизм добре слугує відпочинкові після роботи, а християнство піднесенню духу працюючих. Сучасний ритм праці стає дедалі напруженішим. Менеджмент винайшов багато важелів мотивації і примусу до праці, серед них і інтелектуальної. Релігії практично немає що робити у трудовому процесі. В офісі, фірмі, на підприємстві не залишилося місця Богу, якимсь релігійним обрядам, тим більше, що працюють поруч люди різних конфесій і прояв ними різнорелігійних почуттів заважав би один одному. "Богом" на виробництві став господар. У такій ситуації важливим важелем стає швидка релаксація, насамперед духовна. Досвід східних релігій тут частіше стає у нагоді. Принципово не можна розділити етику підприємництва, виробничу етику на релігійну й на нерелігійну. Релігійна людина може порушувати технологічну і виробничу дисципліну, а нерелігійна людина - бути зразком. Може бути і навпаки. Але зараз не має принципового значення те, хто і якою мораллю керується в своїй діяльності. Головне, щоб виконувалися вчасно і якісно виробничі завдання. Як відзначають німецькі фахівці з менеджменту В.Зігерт і Л.Ланг, сучасна виробнича етика також базується на християнстві. Проте людина, навіть віруюча, не впевнена, що Бог усе бачить і всім керує. А якщо він і бачить, то головне, щоб не бачив і не чув його керівник про те, як за його спиною витрачається час і матеріальні цінності не на службові цілі. Головне - не попадатися. Не спійманий - не злодій. Бог милостивий, він прощає людські слабкості і милує грішників, які каються.

Висновки

Отже, кожна із теорій етики має своє місце і в історії, і в певній цивілізації. Християнська культура домінує в Європі і в Америці, але не у всьому світі. Тим більше, що кількість послідовників ісламу, індуїзму, буддизму й конфуціанства зростає швидше, ніж християнства. У християнській культурі також є різні підходи до раціональної етики.

Католицька етика ХХ століття спрямована на захист людини від надмірної експлуатації. А православ'я не звертає уваги ні на підприємництво, ні на економіку взагалі. Практично православні священники Українських церков проводять лише освячення виробництв і бізнесових фірм. Проте у православно-слов'янській культурі закована общинна діяльність. Прагматичний і творчий підхід до використання надбань нашої культури може дати чудовий результат для діяльності національного бізнесу в Україні. Велику користь бізнесу і суспільству дав би рух за моральне оновлення Православної церкви.

Список використаної літератури

1. Академічне релігієзнавство. Підручник. За науковою редакцією проф. А. Колодного. – К.: Світ знань, 2000. – 862 с.
2. Бергсон П. Два источника морали и религии. – М.: Мысль, 1990. – 110 с.
3. Беркет П. Бизнес и Библия. – СПб, 1998. – 82 с.
4. Закон Божий. – К.: Світ знань, 1999. – 132 с.
5. Кривелев И. Библия: историко-критический анализ. – М.: Наука, 1985. – 198 с.
6. Нибур. Опыт интерпритации христианской этики. Христос и культура. – М.: Наука, 1996. – 80 с.
7. Обер Ж.-М. Моральне богослов'я. – К.: Світ знань, 1996. – 120 с.
8. Шифман И. Ветхий завет и его мир. – М.: Мысль, 1987. – 232 с.

Л.В.ГОЛОВКО

Запорожский национальный технический университет, Запорожье

РЕЛИГИОЗНАЯ МОРАЛЬ И БИЗНЕС

Во время господства рыночных отношений в большинстве стран мира отношение христианских церквей и их проповедников к бизнесу коренным образом изменилось. Во всем мире христиане вовлечены в бизнес и проявляют в нем значительную активность. Этика покорности и страдания уступает этике активного действия, творчества. С этой точки зрения в статье рассматриваются вопросы, касающиеся оправдания и поощрения человека к активности, обусловленной высокими религиозно-этическими мотивами; анализируется роль религии как фактора, способного обеспечивать этическое измерение научно-технического, социального прогресса, выполнять духовно-моральную функцию; рассматриваются особенности моральных концепций разных религий относительно предпринимательства, бизнеса.

Ключевые слова: бизнес, бог, буддизм, этика, мораль, католицизм, православие, протестантизм, религия

L.GOLOVKO

Zaporozhye national technical university, Zaporozhye

RELIGIOUS MORALITY AND BUSINESS

Christians all over the world are engaged in business and show in it the activity. Therefore ethics of humility and travail give up the place to ethics of activity and creativity. From this point of view in article questions which justifyings and encouragements of the person to activity which is caused by high religious both ethical ideals and motives are examined: the role of religion as factor capable to provide ethical measurement of scientific and technical, social progress is analyzed, carries out spiritually-moral functions; features of moral concepts of different religions concerning business are examined.

Key words: business, god, buddhism, ethics, morals, catholicism, orthodoxy, protestantism, religion

Стаття надійшла до редакції 21.02.11р.